

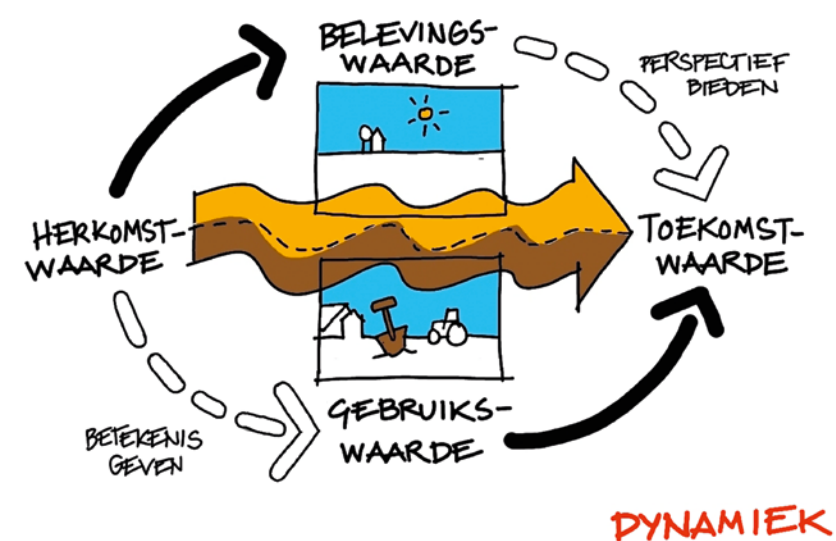
Een handreiking voor ruimtemakers

Veel ruimtelijke opgaven concurreren elkaar om de schaarse ruimte. Het komt erop aan oplossingen te bedenken die tot een robuuste toekomst voor (combinaties van) landbouw, natuur en recreatie leiden, lang meegaan en mooi zijn. De komende jaren zullen scherpe keuzes worden gemaakt. Daarbij mogen knelpunten niet worden doorgeschoven naar later én er moet oog zijn voor ruimtelijke kwaliteit. Voor een integrale aanpak van de opgaven zijn water en bodem sturend. Omdat het ook, en vooral, een ontwerpogave is, heeft het ministerie voor Volkshuisvesting & Ruimtelijke Ordening het Programma Mooi Nederland (MooiNL) in het leven geroepen. Inmiddels ligt er een handreiking voor gebiedsprocessen in overgangsgedebieden waarmee partijen hun voordeel kunnen doen.

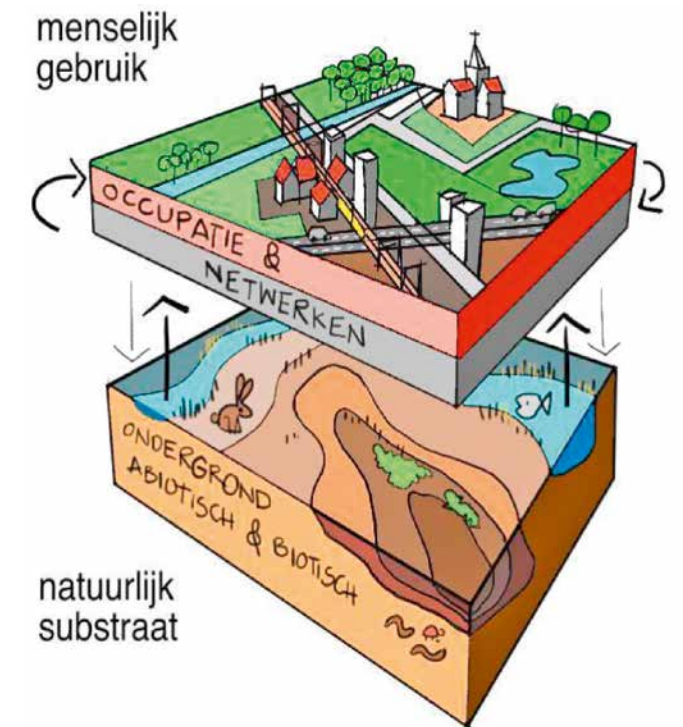
tekst Diana Balster (ministerie BZK), Lianne Kruijswijk (voorheen NP Weerribben-Wieden), Doetje de Jong (RCE) & Jan Janse (Staatsbosbeheer)

> MooiNL werkt aan een gedeeld toekomstbeeld van ons landschap en ontwikkelt – met ruimtelijk ontwerp als leidende methode – nieuwe concepten voor de inrichting van gebieden, waarbij de ruimtelijke kwaliteit (som van gebruiks-, belevings- en toekomstwaarde) zal worden versterkt (figuur 1). Daarnaast wordt een serie handreikingen opgesteld voor een aantal belangrijke ruimtelijke thema's. De handreikingen bieden inspiratie en verrijken via visualisaties en beschikbare instrumenten het planvormingsproces en de uitvoering van de maatregelen. Voor landbouw en natuur is MooiNL met drie thema's aan de slag gegaan: groenblauwe dooradering van het landelijk gebied (doelstelling Aanvalsplan Landschapselementen 10 procent), biobased (ver

KARAKTERISTIEK

Figuur 1. De samenhang van waarden om tot ruimtelijke kwaliteit in de planvorming te komen. bron Habiforum

Figuur 2. De lagenbenadering van Peter Dauvellier, Planadvies. De inrichtingsconcepten en visualisaties laten zien hoe een bepaald type landschap met (een stapeling van) specifieke opgaven ingericht kan worden.

Links: Bezoek aan onderzoeksgebied Wieden-Weerribben. Daarna onderzochten de gebiedspartijen al ontwerpend de mogelijkheden.

bouwen (CO₂ vastleggen) en overgangsgedebieden in de Nationale Parken. De handreikingen bevatten inrichtingsconcepten die verbeelden hoe een gebied eruit kan gaan zien als maatregelen worden gecombineerd. Ook bevatten ze aanbevelingen voor het te doorlopen proces tot en met het regelen van de financiering. De handreikingen helpen partijen om aan de slag te gaan. Dit artikel gaat specifiek in op de totstandkoming van de handreiking voor overgangsgedebieden.

Nationale Parken als studiegebieden

In het programma Nationale Parken Nieuwe Stijl focussen de Nationale Parken zich niet sec op de natuurgebieden maar op een groter samenhangend gebied waar de natuurgebieden ingebed liggen in het landschap. Door die verbrede blik is het aantal gebiedspartners meegegroeid: ook bewoners, ondernemers en boeren doen mee. Zij kunnen oplossingen voor elkaars opgaven en uitdagingen aandragen en deze versterken wanneer deze in samenhang bekeken worden. De Nationale Parken spelen vanuit hun verbinding met het landschap en met mensen een stimulerende en agenderende rol. Voor de opstelling van de handreiking voor overgangsgedebieden in Nationale Parken koos MooiNL drie studiegebieden: de stadsrand van Amersfoort

langs de Eem in Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug, landgoed Duivenvoorde in Nationaal Park Hollandse Duinen in oprichting en de Baarlingerpolder in Nationaal Park Wieden-Weerribben. Projectleider Diana Balster van het ministerie van Binnenlandse Zaken: 'In de drie studiegebieden lopen de opgaven en de oplossingen voor natuur, stad en landbouw sterk uiteen. Ze hebben elk een ander landschapstype, er zijn verschillende belangen, ze zijn verschillend georganiseerd en de transitie verkeert in verschillende stadia.'

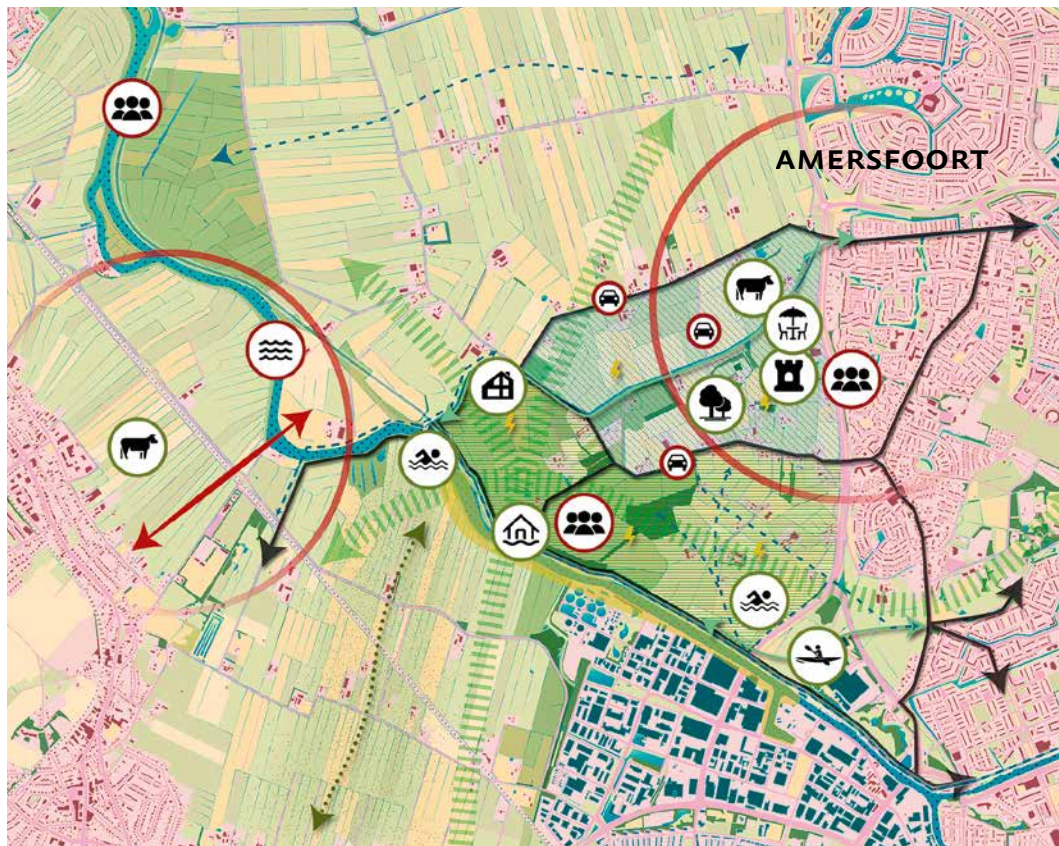
Bouwstenen voor de handreiking

Per studiegebied zijn in twee gebiedssessies met gebiedspartijen en experts de mogelijkheden voor het gebied verkend. Balster: 'Overall is ontwerpend onderzoek ingezet, een innovatieve manier om te onderzoeken hoe het landschap eruit kan komen te zien en wat we daarbij belangrijk vinden. De inrichtingsconcepten en visualisaties laten zien hoe een bepaald type landschap met (een stapeling van) specifieke opgaven ingericht kan worden' (figuur 2). Per gebied is een kaart ontwikkeld met ruimtelijke waarden. Jan Janse (Staatsbosbeheer): 'Ze tonen de landschapsvorming en wat daarvan nog te zien is in het landschap en de ontginningsstructuren. Daar bovenop werd een kaart van de

ruimtelijke dynamiek gemaakt, met de ontwikkelingen en planologische kaders van een gebied' (figuur 3). Vervolgens konden de deelnemers aan de gebiedssessies kiezen uit een honderdtal foto's met sferbeelden: welke twee beelden vonden zij passen bij hun gebied, en welke juist niet? Dit vormde de basis om het gesprek aan te gaan over drie uitgewerkte scenario's. Doetje de Jong (RCE): 'Vaak ging het over extensivering van de landbouw, maar steeds met een set van functies en maatregelen die passen bij de grote opgaven zoals meer water vasthouden of meer ruimte bieden aan recreatie' (figuur 4). Met een open blik gingen de deelnemers in discussie over de scenario's, en in een tweede sessie pasten zij mogelijke bouwstenen in. Bouwstenen bestaan uit combinaties van verschillende inrichtingsmaatregelen. Diana Balster: 'Helaas zien we dat er voor veel ideeën nog geen zicht is op financiering binnen bestaande regelingen en financieringsbronnen.'

Praktijkvoorbeeld Baarlingerpolder

In de Baarlingerpolder, een agrarische veenpolder tussen de Weerribben en de Noordoostpolder, zijn negen melkveehouderijen met een gangbare tot en met natuurinclusieve bedrijfsvoering. Een

Legenda

	Mogelijkheid landschapspark		Knelpunt verkeer op wegen
	Kans voor recreatief aanbod		Stedelijke uitloop
	Natuurnetwerk Nederland (NNN)		Kans (recreatieve) verbinding
	Waterlopen met waterberging, recreatie en natuurlijke oevers		Recreatieve hoofdverbinding / Grebbelinie
	Te hoge recreatiedruk		Gewenste ecologische en recreatieve verbinding
	Onveilig gebruik van zwemwater		Belangrijke verbinding door gebied
	(Verkenning) realisatie zwemwater		Faunarelatie Utrechtse Heuvelrug - Eemland - Gelderse Vallei
	Versterken agrotourisme in gebied		Zoekgebied ecologische verbindingzone
	Nieuw landgoed (indicatief)		Zoekgebied aquathermie
	Zoekgebied korte vakanties		Gebied waar zonne-energie onder voorbehoud mogelijk is
	Zoekgebied waterfronts		
	Zoekgebied waterrecreatie		
	Zoekgebied dag- en verblijfsrecreatievoorzieningen		
	Nieuw groen ontwikkelen (indicatief)		
	Knelpunt verkeer op wegen		
	Stedelijke uitloop		
	Kans (recreatieve) verbinding		
	Recreatieve hoofdverbinding / Grebbelinie		
	Gewenste ecologische en recreatieve verbinding		
	Belangrijke verbinding door gebied		

Figuur 3. Opgavenkaart voor de stadsrand van Amersfoort langs de Eem in Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug. bron Polyfern

natuurherstelopgave met als doel om te vernat- ten was de aanleiding om twee jaar geleden met elkaar in gesprek te gaan over de toekomst van het gebied. Al snel kwamen er andere opgaven bij zoals stikstofreductie, het tegengaan van bodemdaling, herstel van de biodiversiteit en het bieden van sociaaleconomisch perspectief. In keukentafelgesprekken en groepsgesprekken zijn de wensen van de boeren goed in kaart gebracht. Het uitgangspunt was dat de natuur en de landbouw er per saldo niet op achteruit mochten gaan. Tijdens het gebiedsproces is veel onderzoek gedaan naar verschillende oplossingen, zoals monomestvergistings, zonne-energie en het opstarten van een coöperatie. Zowel overheden als boeren leerden van elkaar wat mogelijk en niet mogelijk is. Zo ging het over zaken als rood voor rood (bouwen van woningen op de locatie van een voormalig bedrijf, red.), vergunningen en haalbaarheid van ideeën die in het gebied uitgewerkt zouden kunnen worden.

Lisanne Kruiswijk (Weerribben-Wieden): 'In de volgende stap brachten we alle losse puzzelstukjes samen tot een toekomstperspectief waarbij alle gebiedspartijen in actie komen. Dit was nog niet zo eenvoudig, aangezien het om veel verschillende en ver uit elkaar staande belangen gaat. Hoe gaat alles eruitzien, en vervolgens, hoe bereik je dat dan?' De studie van MooiNL bood ons een kans: er werd een ontwerpbureau binnen het lopende proces ingeschakeld.

Aan het begin van de eerste sessie met MooiNL was in de werkgroep wat scepsis voelbaar. Kruiswijk: 'Een buitenstaander die iets over jouw gebied gaat vertellen is altijd ingewikkeld. Dat sentiment sloeg om toen we met behulp van foto's in gesprek gingen over het gebied. Het einde van deze sessie was dan ook echt een openbaring voor alle partijen. We gingen uit van de gradiënt tussen de Weerribben en de Noordoostpolder. De Noordoostpolder is beter geschikt voor landbouw en daar kunnen meer technische maatregelen genomen worden. Aan de kant van de Weerribben is ruimte voor vernatting. Ook het combineren van functies als energieopwekking, natuurinclusieve landbouw en toerisme hoort erbij.'

Deze voorstelling is uiteindelijk door ontwerpbureau Polyfern verder uitgewerkt en gevisualiseerd. Het hielp de werkgroep Baarlingerpolder om aan hun omgeving uit te leggen wat ze willen bereiken en hoe het eruit gaat zien. De individuele bouwstenen (en werkwijze) zijn weer nuttig voor andere processen ter inspiratie.

Hoe aan de slag gaan?

Het voorbeeld van visievorming in de Baarlingerpolder kan ook in andere overgangsgebieden toegepast worden als er verschillende doelen en belangen naast elkaar spelen en 'water en bodem sturend' als uitgangspunt wordt genomen. Water kan op gerichte locaties langer worden vastgehouden voor natuur en landbouwfuncties, en het ecosysteem kan worden hersteld. De hoofdvraag is hoe het grondgebruik kan worden afgestemd op de specifieke water- en bodemsituatie en de ecologie in een gebied. Jan

Janse (Staatsbosbeheer): 'Alleen door herstel van het systeem worden mens en natuur gediend. Dat is de grootste uitdaging. Om tot een set van maatregelen te komen moet je ver vooruit kijken en alle relevantie functies in een gebied meenemen.'

Negen principes voor de inrichting

In de handreiking van MooiNL voor overgangsgebieden zijn negen principes voor de inrichting uitgewerkt die richting aan kunnen geven:

1. Definieer de overgang (welk gebied bestrijkt dit?).
2. Breng ruimtelijke waarden in beeld; zet deze in.
3. Neem systeemherstel van bodem en water als basis.
4. Verzacht de overgang en de grenzen.
5. Multifunctionaliteit is geen doel op zich (com-

bineer geen onverenigbare functies).

6. Prioriteer en durf keuzes te maken (niet alles kan overal).
7. Kies een helder inrichtingsconcept dat structuur geeft aan opgaven en transities.
8. Zorg ervoor dat elke transitie de ruimtelijke kwaliteit van een gebied versterkt.
9. Zorg voor een realistisch perspectief (een realistisch verdienmodel en toekomstbestendigheid hoort daarbij).

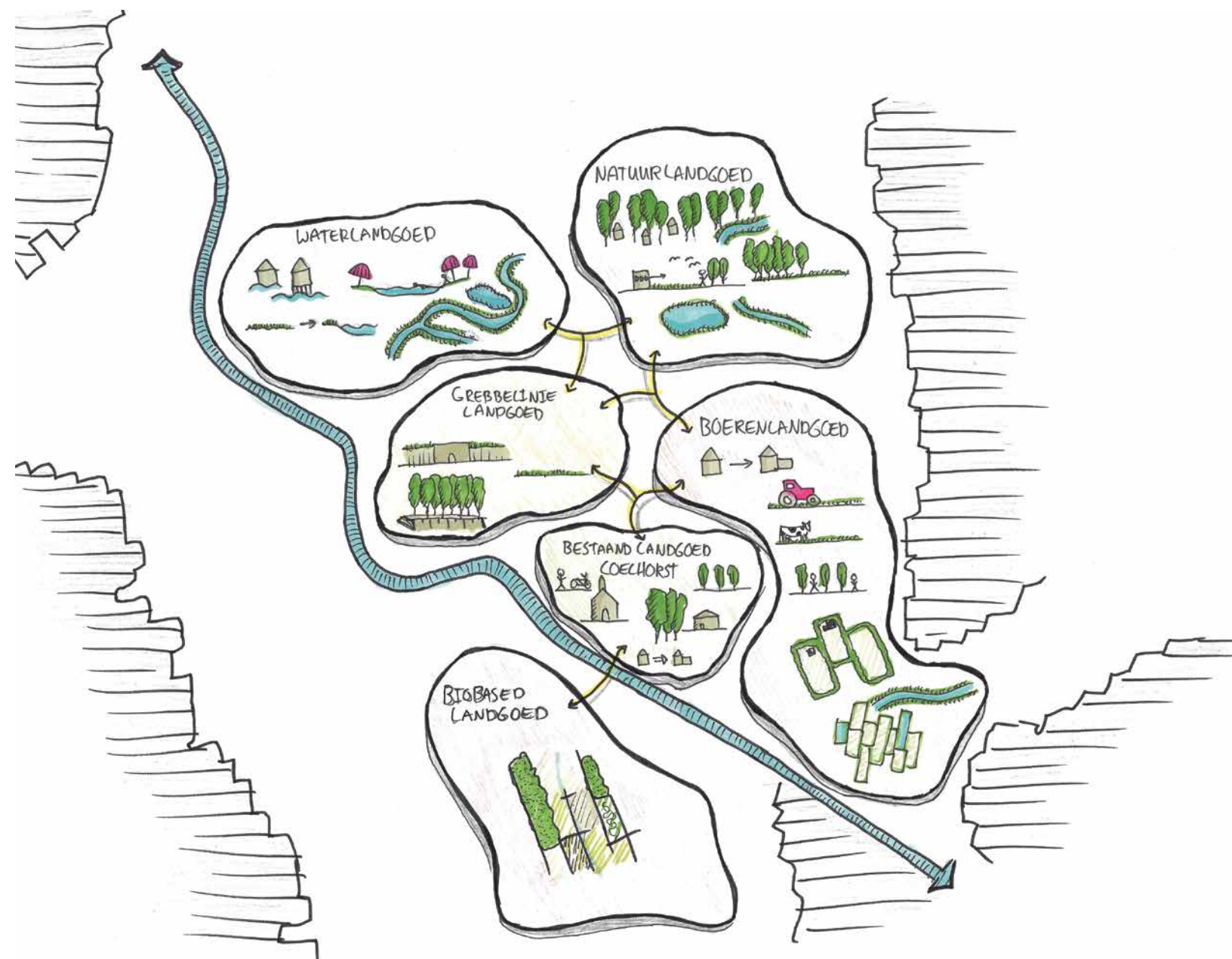
We hebben gezien dat het heel waardevol is om met elkaar dit gebiedsproces open te doorlopen, waarbij juist de boeren betrokken zijn. Het werken met afbeeldingen en kaarten versterkt het proces.

Diana Balster: 'Toch is een voorzichtige waarschuwing op zijn plaats. Ook een gebiedsproces is

geen panacee voor alle opgaven in een gebied en het staat of valt bij de betrokkenheid en bereidwilligheid van de gebiedspartners. Wij ervoeren bijvoorbeeld soms wat onduidelijkheid over de terminologie.' Een ontwerp- en gebiedsproces is en blijft maatwerk. Toch helpt de ontwerpende werkwijze enorm om met elkaar in overgangsgebieden verder te komen.

diana.balster@minbzk.nl

De handreikingen zijn te downloaden van www.mooinederland.nu en via de QR-code

Figuur 4. Een van de schetsmatige scenario's voor de stadsrand van Amersfoort langs de Eem in Nationaal Park Utrechtse Heuvelrug.